

ORGANIZAREA ECLEZIASTCĂ A SCYTHIEI MINOR ÎN SECOLELE IV-VI

Cristian Onel

Istoricii care au studiat trecutul Dobrogei ori al regiunilor dunărene ca Raymund Netzhammer¹, Jacques Zeiller², Vasile Pârvan³, Radu Vulpe⁴, Ion Barnea⁵, Emilian Popescu⁶, Nelu Zugravu⁷ etc s-au oprit și asupra organizării ecleziastice a Scythiei Minor în secolele IV-VI.

În problema existenței unuia sau a mai multor episcopate în Scythia Minor Raymund Netzhammer⁸ și Jacques Zeiller⁹ nu admit decât episcopatul Tomis, iar ca arie de păstorire a lui, întreaga provincie fără episcopi sufragani.

Vasile Pârvan care a abordat problema episcopatului în Scythia Minor în mai multe rânduri, a adoptat o atitudine care s-a modificat cu timpul. Astfel, considera că în „eparhia Scithiei Mici (Minor) a existat un singur episcopat, cel de Tomis, nu numai pentru timpul până la Justin ci și de la Justin înainte”¹⁰ Luând în considerare vestigiile de artă creștină descoperite în Scythia Minor, acceptă că este posibil să se fi creat înainte de secolul al VI-lea și pentru o perioadă scurtă de timp, eparhii autonome în teritoriile ocupate de barbarii federați, fără legătură cu Biserica oficială. O dată cu noua ordine și siguranță introduse de Justinian (527-565), este posibil să se fi găsit deja constituite asemenea episcopate neautorizate de vreo instanță bisericească superioară¹¹

Radu Vulpe admite o dezvoltare a organizării ecleziastice pentru epoca lui Justinian, care cuprindea mai multe episcopate¹², deși adaugă că critica modernă contestă acest lucru. „Provincia Scythia Minor redusă de fapt la viață religioasă la coasta Pontului Euxin, constituia un singur episcopat, cel de Tomis. Altele, autonome, nerecunoscute oficial, se formaseră probabil în interiorul provinciei sub autoritatea barbarilor”¹³

Alți istorici, ca Ion Barnea¹⁴, Emilian Popescu¹⁵ și Nelu Zugravu¹⁶, acceptă că din secolul al V-lea în provincia dunăreană existau mai multe episcopate subordonate mitropoliei tomitane.

Izvoarele antice care vorbesc de organizarea ecleziastică a Scythiei Minor sunt numeroase.

Prima informație o datorăm scriitorului ecleziastic Sozomenus care în *Istoria bisericească* scrie despre *Scythia Minor*: „până în ziua de azi / către mijlocul secolului al V-lea / stăpânește acolo / în *Scythia Minor* / vechiul obicei ca bisericile întregului neam să aibă un singur episcop”¹⁷ Cu alte cuvinte prelatul tomitan avea jurisdicție deplină asupra tuturor comunităților din provincie.

Această stare de lucruri este confirmată de un alt scriitor ecleziastic, Theodoretos de Cyros, care, vorbind de Brettanion, episcopul *Tomis-ului*, precizează că „strălucea prin tot felul de virtuți și conducea ca episcop orașele întregii *Scythii*”¹⁸.

Următoare știre, care atestă veridicitate informațiilor lui Sozomenus și Theodoretos de Cyros, este scrisoare din 458, când *thronos*-ul tomitan era ocupat de

Theotimus humilis Scythiae regionis episcopus – Theotimus II¹⁹, care în anul amintit răspundea unei enciclice trimise de împăratul Leon I Tracul (457-474), tuturor mitropoliților din imperiu și persoanelor oficiale mai de vază, în care li se cerea să se pronunțe în legătură cu evenimentele sângeroase din Egipt, unde patriarhul Proterius fusese ucis datorită atașamentului său pentru doctrina de la *Chalcedon*²⁰

Această realitate va fi confirmată o jumătate de secol mai târziu într-un paragraf al legii din 480 a împăratului Zenon (476-491) prin care se hotăra scoaterea de sub incidența prevederilor acesteia, ce viza crearea echivalenței dintre oraș și episcopat, a „preasfintelor biserici aflate sub oblăduirea orașului *Tomis* din eparhia sciților” și rămânerea lor „cu organizarea proprie”. Amintita lege a lui Zenon invocă drept cauze ale exceptării faptului că „aceste preasfinte biserici sunt zdruncinate fără întrerupere de incursiunile barbarilor și nu pot fi ajutate în alt chip decât prin mijlocirea iubitorului de Dumnezeu, episcop de *Tomis*”²¹

Din cele prezentate mai sus reiese că organizarea ecleziastică este strâns legată de condițiile istorice. Odată cu îmbunătățirea acestor condiții este posibilă schimbarea ordinii bisericești.

În *Scythia Minor* și în Imperiul Bizantin se poate constata o redresare a situației politice și economice în secolul al VI-lea, dar aceasta își are premisele în secolul al V-lea. Începând din timpul lui Zenon (476-491), gravele probleme politice încep să primească o rezolvare mai ușoară după destrămarea Imperiului lui Attila și după plecarea ostrogoților în Italia²².

Anastasius I (491-518), este de fapt cel care marchează începutul unei noi perioade în *Scythia Minor*, restabilind securitatea în provincie²³, iar orașele au cunoscut o viață înfloritoare și în urma abolirii de către împărat a impozitului cunoscut sub numele de *chrysargyron*, care apăsa greu asupra populației comerciale și meșteșugărești din centrele citadine²⁴.

Începând cu Anastasius I (491-518), are loc o schimbare în cadrul organizării ecleziastice în *Scythia Minor*. Dacă până la Anastasius toți ierarhii semnează în acte oficiale cu formula: numele*episcopus Tomitanus*, din acest moment formula se schimbă. Din actele unui conciliu ținut la Constantinopol în 520, aflăm că întâi stătătorul ținutului scytan era „*paternus misericordia de episcopus provinciae Scytiae metropolitanus*”

Din titulatura acestuia se desprinde concluzia că la începutul secolului al VI-lea, *Tomis* devenise mitropolie, ceea ce însemna că avea în obediență mai multe scaune episcopale²⁵

Într-o scrisoare din 519, trimisă papei Hormisdas de către episcopii Germanus și Iohannes, diaconii Felix și Dioscorus și preotul Bladus despre tulburările pe care „călugării sciți” le provocau în legătură cu formula theopaschită, se menționează că aceștia îi acuzau pe „episcopii / la plural / din provincia lor, printre care se află Paternus, episcopul din cetatea Tomis, pentru că nu aderă la dogma lor”²⁶.

Astfel, nu încape nici o îndoială că la acea dată în *Scythia Minor* existau alături de *Tomis* și alte episcopii. Acest lucru este confirmat și de *Notitia episcopatum* a lui Carl de Boor, în care mitropolia tomitană apare ca având în jurisdicția sa 14 episcopi sufragani²⁷

Așadar, conform izvoarelor istorice, din punct de vedere al statutului ecleziastic, pe parcursul secolelor IV-V *Scythia Minor* a format o eparhie unitară, cu

un singur scaun episcopal la *Tomis*²⁸. Data și împrejurările în care au luat ființă nu sunt cunoscute. Primul episcop este atestat documentar abia în anul 369²⁹

Înainte de această dată sunt amintiți unii episcopi, dar în izvoare mai puțin sigure³⁰. În *Actul pămîirii sfinților mucenici, Epictet și Astion, la Halmyris*, se relatează că părinții celui din urmă au pornit în căutarea fiului lor. Ajungând la *Halmyris* și aflând de moartea lui martirică, s-au creștinat și ei, fiind botezați de episcopului locului Evangelicus (290). Bazați pe actul martiric de mai sus, unii istorici îl consideră ca fiind primul episcop cunoscut al *Tomis*-ului³¹. După Evangelicus, ar fi păstorit la *Tomis*, Efrem, pomenit în *Sinaxarul constantinopolitan* pe ziua de 7 martie, care ar fi pățit moarte de martir (300-304)³². Un alt episcop martir a fost Titus, în primele două decenii ale secolului al IV-lea³³.

La lucrările Sinodului ecumenic de la *Niceea* din 325 a participat și un episcop din părțile *Scythiei*, poate chiar din *Tomis*. După o listă a participanților, ar fi vorba de episcopul Marcu de la *Tomis*³⁴.

Primul episcop de *Tomis* a cărui existență nu poate fi pusă la îndoială a fost Betranion sau Vetrion (367-369)³⁵, despre care Theodoretos de Cyrus scria că era „plîn de credință...a înfruntat stricarea dogmelor și fărâdelegile săvârșite de Valens”³⁶.

În anul 381 între participanții la lucrările Sinodului II ecumenic de la *Constantinopol*, se număra și episcopul Gerontius (Terentius) al *Tomis*-ului. În anul 392 era amintit ca episcop de *Tomis*, Theotim I, despre care Fericiut Ieronim scria că „a scos scurte tratate sub forma unor dialoguri, în stilul vechii retorici”³⁷, iar istoricul Sozomenus afirmă că era „scit de neam”³⁸. Dacă acceptăm afirmația lui Sozomenus, că era „scit”, înseamnă că Theotim I a fost un localnic, un daco-roman.

După Theotim, întâlnim pe *thronos*-ul de la *Tomis* pe episcopul Thimotei, fără să știm dacă i-a fost urmaș direct. Numele său este întâlnit în legătură cu lucrările celui de-al treilea Sinod ecumenic de la *Efes*, din anul 431, la care este condamnată erezia lui Nestorie³⁹.

Pe la 445-446 întâi stăpător era Ioannes, autor al unor rugăciuni și scrieri apreciate în epocă, mare apărător al credinței adevărate și adversar al ereziilor nestoriană și monofizită⁴⁰. După el a urmat Alexandros, cel care în 449, la un sinod ținut în capitala Imperiului, semna *Alexander reverendissimus episcopus Tomitanorum civitatis provinciae Scythiae*⁴¹.

În anul 458 episcop era Theotimus II, care în anul amintit răspundea unei scrisori trimise de împăratul Leon I Tracul (457-474) *ad universos metropolitanos episcopus totius Orientis et Occidentis* privitoare la canoanele conciliului de la *Chalcedon*, apărând în modul cel mai ferm profesiunea de credință elaborată de prelații adunați în orașul microasiatic, „Noi nu știm mai multe decât cele ce Sfântul Duh a învățat prin rostul atâtor Părinți”⁴².

Următorul episcop de *Tomis* a fost Petrus (470-496)⁴³. Din actele unui conciliu ținut la *Constantinopol* în 520, aflăm că întâi stăpătorul în ținutul scytan era Paternus (498-520)⁴⁴. Din titulatura acestuia se desprinde concluzia că la începutul secolului al VI-lea *Tomis* devenise mitropolie „*Paternus metropolitanus*”

Ultimul episcop despre care avem știri este Valentian (550)⁴⁵, informațiile despre episcopia *Tomis*-ului încetând. Totuși ea își va fi continuat un timp existența în pofida numeroaselor incursiuni ale avarilor, care în 587 au distrus principalele așezări din *Scythia Minor* și *Moesia Inferior*.

Creșterea numărului de adepți, construirea mai multor biserici, apariția parohiilor urbane și rurale, presupun și o dezvoltare corespunzătoare a aparatului bisericesc.

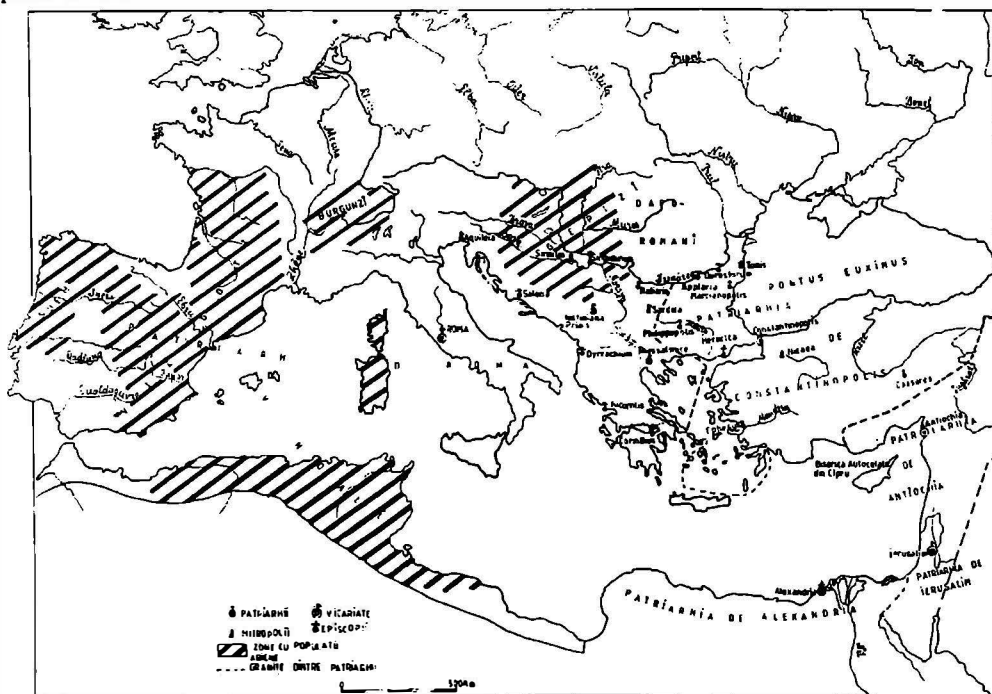
Două inscripții de la *Tomis* datând de la cumpăna veacurilor IV-V, pomenesc un *presbyteros* (preot) *Patricius* și respectiv *pragmateutes* (administrator) al Bisericii Sfântul Ioan⁴⁶

Alte trepte ale ierarhiei ecleziastice pot fi presupuse pe baza prevederilor conciliare din secolul al IV-lea. Conform acestora, în așezările rurale (*vicii, pagii, locis*) pe proprietăți (*fundii*) sau în cetăți (*castra*) trebuiau să slujească preoți (*presbyteri*), horepiscopi (*chorepiscopi, vicarum episcopi*) sau periodeuți (*periodeutas*), subordonați cu întregul lor teritoriu episcopului. Lor le era interzis săvârșirea unor taine, în special euharistia și botezul, rezervate episcopului⁴⁷.

Apariția sistemului diocezan s-a soldat cu înmulțirea numărului de slujitori bisericești, însă informațiile în *Scythia Minor* sunt puține: un econom sanctulus, un anume Heraclide, „citet al Sfintei Biserici universale” din capitala eparhiei, un Stefanus diak (*onus*) la biserica Sfinții Cosma și Damian din *Bizone* (Kavarna, județul Varna, Bulgaria) și un hipodiacon pe nume Paul Sirianul din *Tomis*.

Cu toate acestea prezența în așezările provinciei a aproape 40 de biserici, uneori mai multe în aceeași localitate, nu lasă nici o îndoială asupra faptului că aparatul bisericesc era mult mai numeros⁴⁸.

Așadar, conform izvoarelor istorice, din punct de vedere al statutului ecleziastic, pe parcursul secolelor IV-V, *Scythia Minor* a continuat să formeze o eparhie unitară, cu un singur scaun episcopal, *Tomis*, devenit la cumpăna dintre veacurile V-VI arhiepiscopat autocefal subordonat patriarhiei de *Constantinopol*⁴⁹. Secolul al VI-lea marchează o etapă de ascensiune, de consolidare și de afirmare puternică a creștinismului în *Scythia Minor*, lucru reliefat și de cele 14 episcopii subordonate mitropoliei tomitane și de cele peste 40 de basilici creștine descoperite până acum.

Organizarea bisericii în secolele V-VI

ORGANIZAREA BISERICII ÎN SUD-ESTUL EUROPEI ÎN SECOLELE IV-VI

Organizarea bisericii în sud-estul Europei în secolele IV-VI

NOTE :

- ¹ R. Netzhammer, *Die Christlichen Altertumer der Dobrudscha*, Bukarest, 1918, p. 132.
- ² J. Zeiller, *Les origines chretiennes dans les provinces danubiennes de l' Empire romain*, Paris, 1918, p. 170-181.
- ³ V. Pârvan, *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*, în *Studii de istoria culturii antice*, studiu introductiv, note, comentarii, indici de N. Zugravu, cuvânt înainte de ⁴Al. Zub, București, 1992, p. 210.
- R. Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, Bucarest, 1938, p. 321-340.
- ⁵ I. Barnea, în *Din istoria Dobrogei*, II, R. Vulpe, I. Barnea, *Romanii la Dunărea de jos*, București, 1991, p. 446-448.
- ⁶ E. Popescu, *Christianitas Daco-Romana. Studiorum Florilegium*, București, 1994, p. 74-92.
- ⁷ N. Zugravu, *Geneza creștinismului popular al românilor*, București, 1997, p. 234-283, 364-406.
- ⁸ R. Netzhammer, *op. cit.*, p. 38.
- ⁹ J. Zeiller, *op. cit.*, p. 170.
- ¹⁰ V. Pârvan, *op. cit.*, p. 214.
- ¹¹ Idem, *Cetatea Tropaeum. Considerații istorice*, București, 1912, p. 109.
- ¹² R. Vulpe, *op. cit.*, p. 321-325.
- ¹³ Idem, *Dobrogea meridională în antichitate*, în *Analele Dobrogei*, 19, 2, 1938, p. 44.
- ¹⁴ I. Barnea, *op. cit.*, p. 458.
- ¹⁵ E. Popescu, *op. cit.*, p. 88.
- ¹⁶ N. Zugravu, *op. cit.*, p. 365.
- ¹⁷ Sozomenos, *Istoria bisericească*, VI, 21, 3, *Fontes Historiae Daco-Romanae*, București, II, 1970, p. 225.
- ¹⁸ Theodorestos de Cyros, *Istoria bisericească*, IV, 351, 1, FHDR, II, p. 235.
- ¹⁹ N. Zugravu, *op. cit.*
- ²⁰ *Ibidem.*
- ²¹ *Codicele lui Iustinian*, I, 3, 35 (36) (FHDR, II, p. 373).
- ²² E. Popescu, *op. cit.*, p. 294.
- ²³ *Ibidem.*
- ²⁴ I. Barnea, *op. cit.*, p.446.
- ²⁵ N. Zugravu, *op. cit.*
- ²⁶ Papa Harmisdas, *Scrisori*, 2, 17, 6 (FHDR, II, p. 331)
- ²⁷ N. Zugravu, *op. cit.*, p. 364.
- ²⁸ *Ibidem.*
- ²⁹ M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, ediția a II-a, București, 1992, p. 143.
- ³⁰ *Ibidem.*
- ³¹ *Ibidem.*
- ³² E. Popescu, *op. cit.*, p. 214.

³³ *Ibidem.*

³⁴ M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 144.

³⁵ E. Popescu, *op. cit.*, p. 294.

³⁶ Theodorestos de Cyros, *Istoria bisericească*, IV, 351, 1, (FHDR, II, p. 233).

³⁷ M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 145.

³⁸ Sozomenos, *Istoria bisericească*, IV, 21, 3 (FHDR, II, p. 226).

³⁹ M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 146.

⁴⁰ N. Zugravu, *op. cit.*, p. 365.

⁴¹ *Ibidem.*

⁴² *Ibidem.*

⁴³ E. Popescu, *op. cit.*, p. 294.

⁴⁴ M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 149.

⁴⁵ N. Zugravu, *op. cit.*, p. 244.

⁴⁶ *Ibidem.*

⁴⁷ *Ibidem.*

⁴⁸ *Ibidem.*

L'organisation ecclésiastique en Schytia Minor dans les IVème - VIème siècles

Le problème du christianisme dans *Schytia Minor*, de sa pénétration et de sa dispersion dans les premiers siècles, de la forme d'organisation adoptée c'est à dire de l'union des communautés créées dans un seul ou plusieurs évêchés et du moment quand ce changement s'est produit, représente un problème essentiel de l'histoire du christianisme.

Conformément aux documents historiques, du point de vue de l'Etat ecclésiastique, durant les IVe et Ve siècles, *Schytia Minor*, a continué à former un diocèse unitaire, avec un seul trône épiscopal à Tomis (Constata).

Pendant l'empereur byzantin *Anastasius Ier* (491-518), conformément aux données de *Notitia episcopatum*, *Tomis* devient évêché mitropolitain subordonné à la patrie de Constantinople chose soulignée aussi par les quatorze évêchés subordonnés au palais mitropolitain de *Tomis* et par 40 basiliques chrétiennes découverts jusqu'à présent.